

ТЛУМАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ЧАСТИНІ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ АКТИВНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА

КОЛУПАЄВ Андрій Петрович - аспірант кафедри конституційного права Навчального-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 342.8(4)

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2026.1.39>

У статті досліджується тлумачення статті 3 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини в аспекті принципу рівності при реалізації активного виборчого права. На основі аналізу ключових рішень ЄСПЛ (*Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium, Hirst v. United Kingdom, Frodl v. Austria, Scoppola v. Italy, Alajos Kiss v. Hungary, Gajcsi v. Hungary, Sitaropoulos and Giakouropoulos v. Greece та ін.*) розкрито еволюцію підходів Європейського Суду з прав людини до розуміння активного виборчого права як суб'єктивного індивідуального права, межі дискреції держав щодо його обмеження, а також зміст принципу рівності у виборчому процесі. Особливу увагу приділено регулюванню виборчих прав ув'язнених, осіб з психічними розладами, що перебувають під опікою, та громадян, які проживають за кордоном. Показано, що ЄСПЛ послідовно забороняє *blanket bans*, вимагає диференційованого та пропорційного підходу до обмеження активного виборчого права і звужує поле розсуду держав щодо вразливих груп. Обґрунтовується необхідність імплементації сформованих Судом стандартів у національну правову систему України з урахуванням конституційних гарантій народовладдя та верховенства права.

Ключові слова: активне виборче право, принцип рівності, стаття 3 Протоколу № 1 ЄКПЛ, практика ЄСПЛ, обмеження виборчих прав.

Вступ

Останні події в світі яскраво висвітлюють проблеми з якими зіштовхується конституційна демократія та, можливо, навіть

демократія в цілому. Недовіра до інститутів публічної влади, зусилля популістичних еліт, складність питань з якими зіштовхується виборець – це невичерпне коло питань, які ускладнюють демократичний розвиток багатьох країн.

В Сполучених Штатах Америки аналітики спостерігають два ключові вектори демократичної ерозії: маніпуляції з виборчими правилами (обмеження доступу до голосування, політизація виборчих адміністрацій) та розширення виконавчої влади за рахунок парламентського контролю [22]. Єврокомісія та Суд ЄС констатують істотне зниження незалежності судів в Польщі і розглядають це як загрозу демократії та верховенству права в самому ядрі ЄС [23]. Загалом в Європі саме окремі популістичні уряди, що прийшли до влади через вибори, використовують легальні інструменти (закони, конституційні поправки) для “повзучого” демонтажу стримувань і противаг – феномен, який описують як шлях від формальної демократії до “електорального авторитаризму” [21]. Описане – лише частина прикладів сучасних хворобливих демократій.

Загалом проблеми такого “електорального авторитаризму” мають абсолютно різноманітні прояви. Так само як ці проблеми можуть мати різні варіанти вирішень. Це і модальність виборчих систем, збільшення ролі партисипативної та деліберативної демократії, посилення довіри до колективних представницьких органів влади, громадська просвіта тощо. Одним з варіантів є зміна

підходів до реалізації активного виборчого права.

Крізь призму останнього пропонується розглянути підходи та особливості реалізації активного виборчого права саме через тлумачення Європейської конвенції з прав людини Європейським судом з прав людини.

З огляду на специфіку політичних прав та окремо виборчого права, зазначимо, що для цілей дослідження наразі зупинимось на огляді практики та підходів Європейського суду з прав людини виключно щодо активного виборчого права. Безумовно, реалізація пасивного виборчого права або обмеження останнього прямо впливає на можливості активного голосування громадянами. Проте, з огляду на предмет даної наукової розвідки такі важливі справи *Tănase v Moldova* (2010)[9], *Ekoglasnost v Bulgaria* (2012)[12], *Ždanoka v Latvia* (2006, 2024) [19,20] та інші в межах даної статті розглядатися не будуть.

Метою дослідження є з'ясування змісту та ролі принципу рівності при реалізації активного виборчого права у світлі тлумачення статті 3 Протоколу № 1 Європейською конвенцією з прав людини в практиці Європейського суду з прав людини та визначення наслідків цих підходів для національного виборчого права України.

Основна частина

Конституція України закріплює активне виборче право як одне з найважливіших суб'єктивних прав громадян, невіддільне від принципу народовладдя. Право голосу наділяє громадян можливістю безпосередньої участі у формуванні органів публічної влади через вибори до парламенту, президента та місцевих представницьких органів[1].

Конституційна гарантія активного виборчого права характеризується трьома основними ознаками: по-перше, воно є загальним – поширюється на всіх громадян без винятку; по-друге, рівним – кожна особа має один голос незалежно від майнового стану чи соціального статусу; по-третє, прямим – голос подається без посередників, безпосередньо на виборчих дільницях. Активне виборче право належить виключно громадянам України. Обов'язковою умовою

реалізації активного виборчого права є досягнення громадянином віку 18 років до дня голосування. Також, відповідно до статті 70 Конституції, не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Незважаючи на відсутність освітнього цензу в Конституції України, певною мірою освіта таки є необхідною для реалізації виборчого права. Таку гіпотезу можна висловити шляхом застосування системного методу тлумачення статей 53 та 70 Конституції, проте таке твердження потребує детального розширення в межах інших досліджень. Водночас відсутність тієї чи іншої освіти не перешкоджає реалізації активного виборчого права українськими громадянами.

Конституційною основою для впровадження стандартів ЄСПЛ є статті 8 та 55 Конституції України. Відповідно до статті 8 Конституції в Україні визнаються й діють принципи верховенства права, законності, рівності перед законом. Цей принцип передбачає, що всі органи державної влади, включно з законодавцем, керуються нормативно-правовими актами, які відповідають Конституції, та міжнародними і наднаціональними стандартам, які Україна добровільно взяла на себе. Відповідно до статті 55 Конституції, кожному гарантовано право звертатися до органів влади й судів України, а також право звертатися до міжнародних судових установ, членом яких є Україна. Це створює конституційну основу для застосування практики ЄСПЛ щодо статті 3 Протоколу 1 Конвенції[3]. Відповідно до статті 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”, встановлено обов'язок судів України при вирішенні справ застосовувати Конвенцію та враховувати практику ЄСПЛ як джерело права[2].

Таким чином практика Європейського Суду з прав людини, що буде досліджена нижче є обов'язковою для національної правової системи та має бути врахована в реалізації активного виборчого права громадян на національному рівні.

Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод встановлює у Протоколі № 1, Статті 3 основоположний стандарт виборчих прав: “Високі Договір-

ні Сторони зобов'язуються проводити із розумною періодичністю вільні вибори на основі таємного голосування при умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу щодо вибору законодавчого органу"[4]. Хоча це формулювання на перший погляд звучить виключно як позитивне зобов'язання держави організувати вибори, практика ЄСПЛ послідовно розвивала цю норму як гарантію індивідуального суб'єктивного права кожної особи голосувати й бути обраною.

Фундаментальною справою, яка створила основи для подальшого тлумачення статті 3 Протоколу № 1 Європейської Конвенції, стала справа *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium* (1987)[5]. Заявниками виступали два франкомовні члени бельгійського парламенту, обрані від виборчого округу Халле-Вілворде у Брюсселі. Після федеральної реформи Бельгія створила регіональні структури влади, включно з Фландрською радою. Суть дискусії полягала в тому, як реформа мала розподілити виборчі округи й представництво франкомовної меншості в нідерландськомовній Фландрії. Заявники стверджували, що система розмежування виборчих округів не забезпечувала їхній виборцям належного представництва в регіональній раді й тим самим порушувала принцип рівного виборчого права, закріплений у статті 3 Протоколу № 1. При рішенні ЄСПЛ щодо відсутності порушень Конвенції з боку Уряду Бельгії, Судом було встановлено декілька важливих, власне чому справа і є фундаментальною, приписів. Попри згадане вище конвенційне формулювання "зобов'язання держав проводити вільні вибори", ЄСПЛ витлумачив, що стаття 3 Протоколу № 1 Конвенції гарантує індивідуальні права – право голосувати (активне виборче право) та право балотуватися (пасивне виборче право). Також було закладено ключові аспекти розуміння реалізації активного та пасивного виборчого права, що застосовувалися у подальших справах, а саме:

1. Індивідуальний характер виборчих прав: стаття 3 Протоколу № 1 гарантує індивідуальне право кожного громадянина голосувати та балотуватися.

2. Принцип рівності: виборчі права включають принцип рівного ставлення до всіх громадян.

3. Широке поле розсуду: держави мають широку свободу у виборі виборчої системи та організації представницьких інститутів.

4. Контекстуальний підхід: Суд враховує специфічний історичний і політичний контекст держави, яка встановлює регулювання виборчого права індивідів.

На основі таких критеріїв і формувалася подальша практика ЄСПЛ, яка деталізувала питання індивідуального характеру та неможливості автоматичного обмеження прав, обсягу дискреції держави щодо вразливих категорій та особливостей формальної та фактичної рівності в питаннях реалізації активного виборчого права.

З огляду на це, нижче розглянемо позиції Європейського Суду з прав людини щодо особливих категорій осіб, забезпечення реалізації активного виборчого права яких тісно переплітається з реалізацією статті 14 Конвенції. Мова йде про такі категорії як національні меншини, обмежено дієздатні та ув'язнені особи.

В цьому контексті, однією з визначальних справ ЄСПЛ щодо принципу рівності в реалізації активного виборчого права стала справа *Hirst v United Kingdom* (2005) [6]. Заявник був засуджений до довічного ув'язнення за ненавмисне вбивство. Він відбув мінімальний строк і перебував у статусі *post-tariff prisoner* – тобто продовжував тримання під вартою з міркувань безпеки. Національне законодавство встановлювало, що всі засуджені ув'язнені позбавляються права голосу на весь період тримання під вартою, незалежно від тяжкості злочину, тривалості покарання чи індивідуальних обставин. На думку ЄСПЛ такі обмеження мали автоматичний характер, була загальними (охоплювали всіх ув'язнених, від засуджених на кілька днів до довічно ув'язнених), і відповідно, непропорційними. Ключовим висновком для подальшої практики став висновок ЄСПЛ, за яким обмеження активного виборчого права, за умови наявності легітимної мети, можуть впроваджуватися національними урядами, водночас, обмежен-

ня не може застосовуватися автоматично до всіх засуджених без винятку та має враховуватися тяжкість злочину та/або тривалість покарання.

В контексті реалізації активного виборчого права ув'язненими особами, підходи ЄСПЛ після 2005 року зазнавали певних змін, зокрема у справі *Frodل v Austria* (2010) Суд встановив необхідність обов'язкового судового розгляду кожного індивідуального випадку обмеження активного виборчого права ув'язненої особи [7]. Проте за два роки при розгляді справи *Scorrola v Italy* (2012) ЄСПЛ визначив, що італійське законодавство, згідно з яким особи, засуджені до понад п'яти років позбавлення волі, довічно втрачають право голосу, а засуджені до трьох-п'яти років – втрачають його тимчасово на п'ять років, не порушує статтю 3 Протоколу № 1 [10]. Суд відзначив, що в цьому випадку італійським законодавцем застосовано диференційований підхід, оскільки обмеження застосовується не до всіх ув'язнених та враховує тяжкість злочину, що відображає ступінь суспільної небезпеки.

Таким чином, наразі тлумачення статті 3 Протоколу № 1 Конвенції передбачає заборону так званих *blanket bans* (автоматичне позбавлення права голосу всіх ув'язнених без винятку, незалежно від тяжкості злочину, тривалості покарання чи індивідуальних обставин справи). Тлумачення ЄСПЛ передбачає необхідність (1) існування закону, який встановлює критерії (тяжкість злочину/тривалість покарання) які передбачають обмеження активного виборчого права ув'язненої особи з подальшим автоматичним застосуванням таких критеріїв або (2) наявності індивідуального судового рішення про обмеження права голосу. Ця практика була підтверджена після 2012 року у справах *Anchugov v Russia* (2013) [13], *Kulinski & Sabev v Bulgaria* (2016) [15], *Dimov v Bulgaria* (2019) [16], *McHugh v UK* (2015) [14], *Myslihak v Albania* (2023) [18].

Окремою категорією осіб, реалізація активного виборчого права яких, важлива для розуміння принципу рівності є особи з обмеженою дієздатністю. У справі *Alajos Kiss v Hungary* (2010) ЄСПЛ встановив порушення статті 3 Протоколу № 1 Конвенції

з огляду на наступне. Заявник, який страждав на маніакально-депресивний психоз та був поміщений під часткову опіку, оскаржив автоматичне обмеження можливості голосувати, що було встановлено угорським законодавством для осіб під опікою, незалежно від їхньої фактичної здатності приймати рішення. ЄСПЛ розглядав цю справу не лише через питання пропорційності таких обмежень, а ще і через категорію “вразливої групи”, до якої належав Заявник. Так, Суд зазначив, що “якщо обмеження фундаментальних прав застосовується до особливо вразливої групи в суспільстві, яка зазнала значної дискримінації в минулому, такої як особи з психічною інвалідністю, то поле розсуду держави істотно звужується, і держава має мати дуже вагомі причини для обмежень” [8]. Виходячи з цього, ЄСПЛ констатував порушення Конвенції, оскільки національне законодавство встановлювало недиференційоване позбавлення права голосу всіх осіб під частковою опікою та не враховувало підстави через яку таку опіку було встановлено, оскільки встановлення опіки не обов'язково означає нездатність приймати політичні рішення. Такий підхід ЄСПЛ було поширено і на подальші справи, зокрема, у справі *Gajcsi v Hungary* (2020) [17].

Вище були розглянуті окремі ключові справи з практики Європейського Суду з прав людини, які безпосередньо сформува-ли позиції Суду щодо особливостей реалізації активного виборчого права. З огляду на вищевказане, сформовані ЄСПЛ критерії є обов'язковими до врахування в національній правовій системі.

Водночас, модальність виборчої системи чи процедури реалізації активного виборчого права, встановлені національним законодавством, на кшталт можливості голосування за кордоном, також безпосередньо впливають на реалізацію активного виборчого права та мають бути розглянуті в розрізі окремих позицій ЄСПЛ.

Справа *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v Greece* (2012) стосувалася права громадян, які проживають за кордоном, голосувати з місця проживання [11]. Заявники, громадяни Греції, що проживали за кордоном, оскаржували неможливість проголосувати

на, зокрема через відсутність протягом тривалого часу необхідних законодавчих положень. Велика палата ЄСПЛ переглянула попереднє рішення Палати, та встановила відсутність порушення статті 3 Протоколу № 1, з огляду на те, що питання організації голосування за кордоном належить до широкого поля розсуду держави, оскільки воно пов'язане з практичними, технічними і політичними складнощами. Таким чином, стандарти ЄСПЛ щодо тлумачення статті 3 Протоколу № 1 не передбачають позитивної відповідальності держави обов'язково забезпечити можливість голосування виборців за кордоном.

З огляду на вищевикладене, можемо зробити наступні **висновки**:

1. Практика ЄСПЛ за статтею 3 Протоколу № 1 трансформувала початкове формулювання про «зобов'язання проводити вільні вибори» у доктрину індивідуальних суб'єктивних виборчих прав – активного та пасивного, нерозривно пов'язаних із принципом рівності й недискримінації.

2. Стандарти ЄСПЛ щодо обмеження активного виборчого права ґрунтуються на забороні blanket bans та вимозі диференційованого підходу: держава може або встановлювати чіткі критерії обмеження у законі (тяжкість злочину, тривалість покарання), або передавати оцінку пропорційності суду, але в будь-якому разі обмеження не може бути автоматичним і недиференційованим.

3. У справах щодо вразливих груп (насамперед осіб з психічними розладами, що перебувають під опікою) ЄСПЛ істотно звужує поле розсуду держави й вимагає особливо переконливого обґрунтування будь-якого обмеження активного виборчого права, що практично виключає тотальне або формально-автоматичне позбавлення таких осіб права голосу.

4. Для національного правопорядку України стандарти, вироблені ЄСПЛ, мають не лише орієнтовне, а й нормативно обов'язкове значення; отже, подальший розвиток виборчого законодавства та практики його застосування має відбуватися з урахуванням заборони автоматичних обме-

жень, посиленої уваги до вразливих груп та належного врахування принципу рівності при регулюванні активного виборчого права.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

2. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року. Офіційний вісник України. 1998. № 13. № 32.

4. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Париж, 20 березня 1952 року).

5. *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium*, judgment of 2 March 1987, Application no. 9267/81.

6. *Hirst v. the United Kingdom (No. 2)*, judgment of 6 October 2005, Application no. 74025/01.

7. *Frodl v. Austria*, judgment of 8 April 2010, Application no. 20201/04.

8. *Alajos Kiss v. Hungary*, judgment of 20 May 2010, Application no. 38832/06.

9. *Tănase v. Moldova*, judgment (Grand Chamber) of 27 April 2010, Application no. 7/08.

10. *Scoppola v. Italy (No. 3)*, judgment (Grand Chamber) of 22 May 2012, Application no. 126/05.

11. *Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece*, judgment (Grand Chamber) of 15 March 2012, Application no. 42202/07.

12. *Ekoglasnost v. Bulgaria*, judgment of 6 November 2012, Application no. 30386/05.

13. *Anchugov and Gladkov v. Russia*, judgment of 4 July 2013, Application nos. 11157/04 and 15162/05.

14. *McHugh and Others v. the United Kingdom*, judgment of 10 February 2015, Application no. 51987/08 and 4 others.

15. *Kulinski and Sabev v. Bulgaria*, judgment of 21 June 2016, Application no. 63849/09.

SUMMARY

The article examines the interpretation of Article 3 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights in the context of the principle of equality in the exercise of the right to vote. On the basis of an analysis of key ECtHR judgments (Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium, Hirst v. the United Kingdom, Frodl v. Austria, Scoppola v. Italy, Alajos Kiss v. Hungary, Gajcsi v. Hungary, Sitaropoulos and Giakoumopoulos v. Greece, inter alia), it reveals the evolution of the European Court of Human Rights' approach to understanding the right to vote as an individual subjective right, the limits of states' discretion in restricting it, and the content of the principle of equality in the electoral process.

Particular attention is paid to the regulation of the voting rights of prisoners, persons with mental disabilities placed under guardianship, and citizens residing abroad. The article demonstrates that the ECtHR consistently prohibits blanket bans, requires a differentiated and proportionate approach to restrictions on the right to vote, and narrows the margin of appreciation afforded to states in relation to vulnerable groups. It argues for the need to implement the standards developed by the Court into Ukraine's domestic legal system, taking into account the constitutional guarantees of popular sovereignty and the rule of law.

Keywords: active right to vote, principle of equality, Article 3 of Protocol No. 1 ECHR, ECtHR case-law, restrictions on electoral rights.

16. *Dimov and Others v. Bulgaria*, judgment of 10 October 2019, Application no. 30086/05.

17. *Gajcsi v. Hungary*, judgment of 23 June 2020, Application no. 62924/10.

18. *Myslihaka and Others v. Albania*, judgment of 5 October 2023, Application no. 6594/14 and 7 others.

19. *Ždanoka v. Latvia*, judgment (Grand Chamber) of 16 March 2006, Application no. 58278/00.

20. *Ždanoka v. Latvia (No. 2)*, judgment of 19 September 2024, Application no. 6280/17.

21. Levitsky S., Ziblatt D. *How Democracies Die*. New York: Crown, 2018. 312 p.

22. Understanding democratic decline in the United States / Brookings Institution. 2022. URL: <https://www.brookings.edu/articles/understanding-democratic-decline-in-the-united-states/>

23. Poland's Judicial Reform and Its Impacts on the Democratic Stability of Poland and EU's Member States / Democratic Erosion. 2022. URL: <https://democratic-erosion.org/2022/02/16/polands-judicial-reform-and-its-impacts-on-the-democratic-stability-of-poland-and-eus-member-states/>